

BİBLİYOGRAFYA :

Esedî, *et-Teystr ve'l-i'tibâr ve't-tahrîr ve'l-ihâtibâr* (nşr. Abdülkâdir Tuleymât), Kahire 1968; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 165; Ziriklî, *el-A'âm*, VII, 276-277; *el-Kâmûsü'l-İslâmî*, I, 93; Muhammed Kürd Ali, "et-Teystr ve'l-i'tibâr", *MMİADm.*, III/11 (1923), s. 321-327; Şubhi Labib, "Al-Asadî und sein Bericht über Verwaltung und Geldreform im 15. Jahrhundert", *JESHO*, VIII/3, Leiden 1965, s. 312-316.

HALİL SAHİLLİOĞLU

ESEDİ-i TÛSÎ

(أسدى طوسى)

Ebû Mansûr Alî b. Ahmed b. Mansûr
(ö. 465/1073)

İranlı şair ve dil âlimi.

Tûs'ta doğdu. Hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Esedî lakabı veya mahlasıdır. Eserlerinden, döneminin edebî bilgilerinin yanı sıra matematik, ilâhiyat ve felsefe gibi ilimleri de bildiği anlaşılmaktadır. Muhtemelen Gazneliler'in çökmesi ve Selçuklular'ın Horasan'ı ele geçirmeleri üzerine Tûs'tan ayrılarak Deylem hükümdarlarından Ebû Nasr Cestân'ın yanına gitti (410/1019-20). Bu hükümdarın sarayında on yıl saray şairi olarak bulundu. 447'de (1055), Ebû Mansûr el-Herevî'nin yaklaşık 345 (957) yılında telif ettiği, günümüze intikal eden en eski Farsça yazma eserlerden biri olan *Ebnîye 'an hakâ'iki'l-edviye* adlı ilk Farsça tıp kitabını istinsah etti. Daha sonra Deylem'den ayrılarak Nahcivan'a gitti. 458'de (1066) *Gerşâspnâme* adlı eserini tamamlayıp Arap asıllı Nahcivan Hükümdarı Ebû Dûlef'e ithaf etti. Bir süre sonra Şeddâdiler'den Ani Hükümdarı Minûçîhr b. Şâver'e intisap etti. Bu hükümdar hakkında yay ve mızrağın münazarası ile ilgili kasidesini yazdı. Kaynaklarda Esedî'nin bundan sonraki hayatı hakkında bilgi verilmeden 465'te (1073) öldüğü kaydedilmektedir.

Yakın zamana kadar biri baba (Ahmed b. Mansûr), diğeri de oğlu (Ali b. Ahmed) olmak üzere iki Esedî'nin varlığı kabul edilmekte, *Gerşâspnâme* adlı eser oğula, *Kaşâ'id-i Münâzara* ise babasına atfedilmektedir. Yapılan son araştırmalarda bu iki şahsın aynı kişi olduğu anlaşılmıştır. Esedî'nin Firdevsî'nin hocası olarak gösterilmesini yanında *Şehnâme*'yi yazma görevini kendisine verilmiş istendiği, ancak kabul etmeyip bu işi Firdevsî'ye havale ettiği şeklindeki rivayetin de gerçeğe ilgisi yoktur.

İran edebiyatının yanı sıra Arap edebiyatını da çok iyi bilen Esedî dindar, duygulu, hayal gücü geniş bir şairdir.

Eserleri. 1. *Kaşâ'id-i Münâzara*. Ebû Dûlef ve Minûçîhr b. Şâver'i öven bu kasideler yer ile göğün (âsmân ü zemîn), ateşperest ile müslümanın (mug u müselmân), mızrak ile yayın (nîze vü kemân), gece ile gündüzün (şeb ü rûz) münazaralarından oluşur. Bu dört kasideye bir de Arap'la İranlı'nın (Arab ü Pârsî) münazarası eklenmiştir. Ancak bu son münazaranın ona ait olduğu kesin değildir. Fazla bir edebî değerleri bulunmayan bu kasideler, İran edebiyatında ilk münazara örneği oldukları için önem taşımaktadırlar. 2. *Gerşâspnâme* (*Kerşâspnâme*). İran millî destanları arasında *Şehnâme*'den sonra en önemli yere sahip olan eser *Şehnâme* vezninde (faülün faülün faülün faül) yazılmıştır. Bazı nüshaları 7000, bazıları ise 10.000 beyittir. Esedî'nin 456-458 (1064-1066) yılları arasında yazıp Ebû Dûlef'e ithaf ettiği eser, daha önce şeh-nâme yazar Ebû'l-Müeyyed el-Belhî'nin mensur şeh-nâmesiyle *Kitâb-ı Gerşâsp* (*Ahbâr-ı Gerşâsp*) adıyla tanınan eserlerine dayanmaktadır. Eserde, ünlü destan kahramanı Rüstem'in büyük ceddî ve Sistan'ın en meşhur pehlivanlarından olan Gerşâsp ve etrafındakilerin maceraları anlatılmaktadır. *Gerşâspnâme*, eski İran sosyal hayatıyla ilgili deyim ve terimlerle bunları ifade etmek için kullanılan arkaik Farsça kelimeler bakımından da önem taşır. Eser aynı zamanda birtakım öğütler ihtiva ettiği için müellifine "hakîm" unvanı verilmiştir. *Gerşâspnâme* ilk olarak Hindistan'da (1307), daha sonra bir bölümü tek cilt halinde Cl. Huart tarafından Fransızca çevirisiyle (Paris 1926), geri kalan bölümü ise yine Fransızca tercümesiyle beraber H. Massé tarafından bu baskının II. cildi olarak yayımlanmıştır (Paris 1951). Eserin tamamını geniş bir önsözle birlikte Habîb-i Yağmâî neşretmiştir (Tahran 1317 hş./1938). 3. *Luğat-ı Fûrs*. *Ferheng-i Esedî* adıyla da tanınan eser Farsça'nın en eski sözlüklerinden olup Erdeşîr b. Deylemsipâr-i Necmî adında bir şaire ithaf edilmiştir. Sözlükte kelimeler son harflerine göre sıralanmış, anlam verildikten sonra eski şairlerden alınan beyitler örnek olarak gösterilmiştir. *Luğat-ı Fûrs*, adları ve eserleri günümüze kadar gelmeyen birçok şair ve bunların eserleri hakkında bilgi edinme imkânı verdiği için ayrı bir önem taşımaktadır. Eser Paul Horn (Göttingen 1897),

Abbas İkbâl (Tahran 1319 hş.) Debîr-i Si-yâkî tarafından (Tahran 1336 hş.) yayımlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Esedî-i Tûsî, *Gerşâspnâme* (nşr. Habîb-i Yağmâî), Tahran 1317 hş., nâşirin önsözü; Firdevsî, *Şehnâme* (trc. ve nşr. J. Mohl), Paris 1876-78, mütercim önsözü, I, 58 vd.; Devletşah, *Tezkîre*, s. 16; *Mücmelü't-tavârih ve'l-kıssaş* (nşr. Bahâr), Tahran 1318 hş., s. 2-3; Nûrullah et-Tüsterî, *Mecâlisü'l-mü'mînîn*, Tahran 1365 hş., II, 609-612; H. Ethé, "Über Persische Tenzenen", *Verhandlungen des fünften orientalistischen Congresses*, Berlin 1881, s. 48-135; W. Geiger — E. Kuhn, *Grundriss der Iranischen Philologie*, Strassburg 1904, II, 226-228; Hidâyet, *Mecma'u'l-fuşâhâ*, I, 107; Browne, *LHP*, Cambridge 1964 (2. bs.), I, 272-274; Scarcia, "Nota al verso 2075 b del Garsaspname", *Annali Istituzione Orientale di Napoli*, Napoli 1967, s. 267-270; *Reyhânâtü'l-edeb*, Tebriz 1346 hş., I, 116; Rypka, *HIL*, s. 162 vd.; Bediüzzaman Fîrûzanfer, *Sûhan ü Sûhanverân*, Tahran 1350 hş., s. 438-491; Safâ, *Hamâse-serâyt der İrân*, Tahran 1351 hş., s. 96-97; a.mlf., *Edebiyyât*, II, 403-421; K. I. Çaykin, "Asadî Starşî Asadî mladşîi", *Sb. Firdousi*, Leningrad 1934, s. 119-160; M. Molé, "Garshâsp et les Sagsâr", *Clio*, sy. 3, Paris 1951, s. 119-160; a.mlf., "L'épopée Iranienne après Firdôsî", a.e., sy. 5 (1953), s. 377-393; Dj. Khaleghi Motlagh, "Esedî-yi Tûsî", *Mecelle-i Dânişkede-i Edebiyyât u 'Ulûm-i İnsânî-yi Dânişgâh-i Firdevsî*, sy. 2, Meşhed 1356 hş., s. 68-130; a.mlf., "Gerdişi der Gerşâspnâme", *İrânname*, I/1, Bethesda 1983, s. 383-433; I/4 (1983), s. 513-559; II/1 (1984), s. 94-147; a.mlf., "Asadî Tûsî", *Etr.*, II, 699; H. Massé, "Asadî", *Et²* (İng.), I, 685-686.

ORHAN BİLGİN

ESEDİYYE

(الأسديّة)

Kâdiriyye tarikatının
Ebû Muhammed Abdullah
b. Ali el-Esedî'ye
(ö. VII./XIII. yüzyıl)
nisbet edilen bir kolu
(bk. KÂDİRİYYE).

ESEDULLAH-ı KİRMÂNÎ

(أسدالله كرماني)

(ö. 893/1488)

Aklâm-ı sitte ve nesta'lik yazılarında
meşhur olan İranlı hattat.

İran'da Kirmansah'ta doğdu. Aklâm-ı sitteyi aynı zamanda devrinin âlimlerinden olan Seyh Muhammed-i Kirmânî'den meşkederek icâzetnâme aldı. *Devhatü'l-küttâb*'in onu İbn Mukle'nin talebeleri arasında göstermesi doğru değildir. Hayatı hakkında pek az bilgi veren kaynaklar çok usta bir hattat olduğu, Anadolu'ya gelip yerleştiği ve ünlü Türk hat-

Esedullah-ı Kirmânî hattıyla muhakkak sülûs ve tevkîî kıta
(Ayverdi, *Fatih Devri Hattatları*, s. 25, resim 12)

tatı Ahmed Şemseddin Karahisârî'nin yetişmesinde rolü bulunduğu hususunda birleşirler. Nitekim Ahmed Karahisârî çok defa eserlerinin altına "min telâmîz-i Seyyid Esedullah-ı Kirmânî" veya "min tilmîz-i Esedullah-ı Kirmânî" şeklinde imza atarak hocasının adını zikretmiştir (bk. En'âm, TSMK, III. Ahmed, nr. 3654).

Esedullah-ı Kirmânî Yâkût el-Müstâsîmî mektebine bağlı olmakla birlikte sanat bakımından ondan daha ileride bir hattattır. Öğrencisi olan Ahmed Karahisârî de onu aşmış, hatta kendi ekolünü kurarak Anadolu'da Yâkût'un üslûbunu büyük bir maharetle temsil etmiştir.

Menâkıb-ı Hünerverân, hattatın ne-tâ'lik yazıyı küçük yaşında önce Ali Herevî'den (ö. 951/1544), daha sonra da Abdürrahîm-i Hârizmî'den öğrendiğini kaydederse de Kirmânî Ali Herevî'den önce yaşadığı için ondan ders alması mümkün görünmemektedir. İran ve Anadolu'da birçok hattatın yetişmesinde önemli rol oynayan Esedullah-ı Kirmânî'nin yazılarında metanet ve keskinlik hâkimdir.

BİBLİYOGRAFYA :

Âli, *Menâkıb-ı Hünerverân*, s. 24, 49, 58; Suyolcuzâde, *Devhatü'l-küttâb*, s. 9; Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 113; Habîb, *Hat ve Hattâtân*, İstanbul 1306, s. 59; Ayverdi, *Fatih Devri Hattatları*, s. 24, 25; Beyânî, *Hoşnûvîsân*, I, 64; Habîbullah-ı Fezâilî, *Atlas-ı Hat*, İsfahan 1391 hş., s. 243.

ALİ ALPARSLAN

ESEDÜDDEVLE

(bk. SÂLİH b. MİRDÂS).

ESEDÜSSÜNNE

(bk. ESED b. MÜSÂ).

ESEKAPISI MESCİDİ ve MEDRESESİ

İstanbul'da Cerrahpaşa semtinde
XVI. yüzyılda mescide çevrilen
bir Bizans kilisesi ve yanındaki
Mimar Sinan yapısı medrese.

Kocamustafapaşa'ya uzanan caddenin kenarında bulunmaktadır. *Hadikatü'l-cevâmi*'de Manastır Mescidi adı altında kayıtlı olan bu mescidin aslında bulunduğu yere nisbetle İsâ Kapısı adıyla anıldığı, fakat bunun zamanla halk dilinde Esekapısı'na dönüştüğü genellikle kabul edilmektedir. Eski adı bilinmeyen küçük bir Bizans kilisesi (şapel) olan yapı herhalde çok harap bir durumda Türk dönemine intikal etmiştir. Duvar kalıntısındaki taş ve tuğla örgüsü ile tuğla süslemelerinden anlaşıldığına göre kilise Bizans'ın son döneminde ve XIV. yüzyılın ilk yarısında yapılmış olmalıdır. Evvelce etrafında bir manastır bulunduğunu gösteren herhangi bir ize rastlanmamaktadır. Ancak vaktiyle yakınında Bizans döneminden kalmış büyük bir kemerin (İsâ Kapısı) bulunduğu bilinmektedir. İddia edildiğine göre bu kemer, IV. yüzyıl başlarında İmparator I. Konstantinus tarafından Haliç'ten Marmara'ya doğru uzatılan kara tarafı surlarının kapısı idi. Ancak bu faraziye destekleyecek hiçbir inandırıcı bilgi bulunamamış ve bütün izleri silinen bu surun nereden geçtiği de öğrenilememiştir.

Rüstem Paşa Târîhi de denilen vekâ-yi'nâmede (*Tevârîh-i Âl-i Osmân*, vr. 153^b) II. Bayezid zamanında 1509 yılında, kırk gün süre ile İstanbul'u sallayan ve "kıyamet-i suğrâ" (küçük kıyamet) denilen zلزede İsâ Kapısı adlı mevzi ve nişangâhların yıkıldığı bildirilmektedir. Anonim *Tevârîh-i Âl-i Osmân*'da ise (vr. 106^b) yıkılan yerlerin adları verilirken, "Merhum Dâvud Paşa hamamı kurbünde vâki olan Bâb-ı İsâ demekle meşhur kâfirî kapı yıkılıp..." cümlesiyle bu kapı veya kemerin depremde çöktüğüne işa-

ret edilmiştir. Bu civarda olan küçük kilise herhalde harabe halinde olduğundan devrin "şenlendirme" politikasına uyularak Silivrikapı'da da camii olan Hadım İbrâhim Paşa tarafından 1560'a doğru mescide çevrilmiştir. Bu işi Has-sa mimarı Sinan'ın yaptığı eserlerinin adlarını veren listelerden açıkça anlaşılır. Sinan mescidin etrafına bir de medrese inşa etmek suretiyle yapıyı küçük bir külliye haline getirmiştir. Üzerinde tarih olmamakla beraber 1648 yılındaki şiddetli zelzele ile ilgili olduğu kabul edilen, zararları bildiren bir belgeden (TSMA, nr. D 9567) caminin minaresiyle avlu duvarlarının depremde zarar gördüğü ve medresenin sekiz hücrelerinin bacalarının devrildiği öğrenilmektedir. *Hadikatü'l-cevâmi*'in verdiği bilgiye göre mescid, ruûs kaleminde tahvil kesedarı olan Sabîh Ali Efendi (ö. 1183/1769-70) tarafından minber koydurularak camiye çevrilmiştir.

Esekapısı Mescidi'nin mahallesi yoktur. Geçen yüzyıl sonlarına kadar ibadete açık olan mescid 1894 zلزesinde büyük ölçüde zarar görmüş, iki duvarı tamamen yıkılmış, minaresinin şerefeden yukarısı da devrilmiştir. İstanbul medreselerinin durumuna dair rûmî 1330 (1914) ve 1334 (1918) tarihlerindeki kayıtlarda, "Hareket-i arzdan harap olduğu cihetle Evkaf tarafından seddedilecek anahtarları da Nezâret-i Evkaf'ta bulunduğundan dâhili görülememiş ise de hâricîten nazar olundukta ekser mahalleri münhedim ve mahalle arasında binalarla muhât ve arsası da pek o kadar vâsi olmadığından yeniden inşası da talebe için pek muvâfık olmasa gerekir" denilerek kadro dışı bırakılmıştır.

Esekapısı Mescidi Mehmed Ziyâ, M. Alpatoff ve N. Brunoff gibi araştırmacılar tarafından incelenerek, yapının 1920'lerdeki durumunu anlatan makaleler yayımlanmıştır. 1930-1960 yıllarında mescid çok haraptı; yıkılmaya bırakılmış olan medrese ise son derece bakımsız halde

Esekapısı
Mescidi ve
Medresesi'nin
kalıntıları -
Cerrahpaşa /
İstanbul

